

81. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2023

Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes sekcija

Tēžu krājums

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

2023. gada februāris–maijs

Latvijas Universitātes 81. starptautiskā zinātniskā konference. Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes sekcija : tēžu krājums / sastādītāja Mārīte Saviča. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023. – 23 lpp.

Sastādītāja Mārīte Saviča
Korektore Agita Kazakeviča
Maketētāja Andra Liepiņa

© Tēžu autori, 2023

© Latvijas Universitāte, 2023

ISBN 978-9934-36-020-6

<https://doi.org/10.22364/luszk.81.bibiliz.tk>

SATURS

Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes sekcijas programma	3
Bibliotēku nozares normatīvā bāze. Situācija un darāmie darbi	4
Daina Pakalna	
Medijpratība bibliotekāriem: Latvijā publicēto informatīvo un izglītojošo materiālu analīze	6
Baiba Holma	
Latvijas Universitātes akadēmiskā personāla profesionālās literatūras lasīšanas paradumi	10
Māris Pavlovs	
Teksts un lasīšana profesionālās vidusskolas jauniešu skatījumā: gadījuma izpēte	12
Sandra Cīrule	
Grāmatizdevējam Ansim Gulbim 150: kāda izdevuma priekšvēsture un tapšanas gaita	17
Viesturs Zanders	
LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentu diplomdarbu (1920–1944) kolekcija LU Bibliotēkas krājumā. Baltu filoloģijas nodaļa	19
Daina Gavare	
Ekonomista N. Kohanovska kolekcija – lielākais pēckara gadu dāvinājums LU bibliotēkai	22
Ilga Mantiniece	

81. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2023

Bibliotēzinātnes un informācijas zinātnes sekcija

Piektdiena, 2023. gada 17. martā plkst. 10.00
Attālināti *MS Teams* platformā

Programma

Vadītāja: Mārīte Saviča, LU Bibliotēkas direktore		
10.00–10.20	Daina Pakalna <i>Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes docente</i>	Bibliotēku nozares normatīvā bāze. Situācija un darāmie darbi
10.20–10.40	Baiba Holma <i>Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētā profesore</i>	Medijpratība bibliotekāriem: Latvijā publicēto informatīvo un izglītojošo materiālu analīze
10.40–11.00	Māris Pavlovs <i>Latvijas Universitātes Bibliotēkas galvenais bibliotekārs</i>	Latvijas Universitātes akadēmiskā personāla profesionālās literatūras lasīšanas paradumi
11.00–11.20	Sandra Cīrule <i>Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes lektore</i>	Teksts un lasīšana profesionālās vidusskolas jauniešu skatījumā: gadījuma izpēte
11.20–11.40	Viesturs Zanders <i>Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesors</i>	Grāmatizdevējam Ansim Gulbim 150: kāda izdevuma priekšvēsture un tapšanas gaita
11.40–12.00	Daina Gavare <i>Latvijas Universitātes Bibliotēkas eksperte</i>	LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentu diplomdarbu (1920–1944) kolekcija LU Bibliotēkas krājumā. Baltu filoloģijas nodaļa
12.00–12.20	Ilga Mantinieca <i>Latvijas Universitātes Bibliotēkas eksperte</i>	Ekonomista N. Kohanovska kolekcija – lielākais pēckara gadu dāvinājums LU Bibliotēkai

BIBLIOTĒKU NOZARES NORMATĪVĀ BĀZE. SITUĀCIJA UN DARĀMIE DARBI

Daina Pakalna

Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte,
Informācijas un bibliotēku studiju nodaļa, Latvija
E-pasts: daina.pakalna@lu.lv

2020. gada 20. decembrī Latvijas Bibliotēku padomē tika izskatīta un atbalstīta jaunā Bibliotēku nozares stratēģija laika periodam no 2023. līdz 2027. gadam (turpmāk tekstā – Stratēģija) (“Kultūrvalsts: Bibliotēku nozares”, 2022). Pirmais izvirzītais stratēģiskais mērķis tajā ir: “Veicināt bibliotēku nozares ilgtspēju”, kas nav iespējama bez nozares normatīvā regulējuma aktualizēšanas un sakārtošanas. Tas ir stratēģijas pirmais izvirzītais rīcības virziens. Stratēģijas rīcības plānā jau minētas konkrētas veicamās aktivitātes un izpildes termiņi, piemēram, Obligāto eksemplāru piegādes likumu pieņemt plānots jau 2023. gadā, bet jauna Bibliotēku likuma un no tā izrietošo Ministru kabineta noteikumu sagatavošanas termiņš ir 2027. gads (“Kultūrvalsts: Bibliotēku nozares”, 2022).

Šī nelielā pētījuma mērķis ir apskatīt galvenās nepilnības pašlaik spēkā esošajos bibliotēku nozares normatīvajos aktos un iezīmēt galvenos aspektus, kas būtu jāņem vērā, izstrādājot jaunus normatīvos aktus vai izdarot grozījumus jau esošajos.

Obligāto eksemplāru likums stājās spēkā 2006. gada 20. jūnijā. Tas ir otrais obligātā eksemplāra sistēmu regulējošais normatīvais akts pēc neatkarības atgūšanas. Līdz tam spēkā bija 1997. gada 16. oktobrī pieņemtais Poligrāfisko un citu izdevumu bezmaksas obligāto eksemplāru piegādes likums (“Poligrāfisko un citu izdevumu”, 1997). Jau pirms vairākiem gadiem tika izveidota darba grupa, lai strādātu pie jauna obligātā eksemplāra sistēmas normatīvā regulējuma, bet reāla, pabeigta rezultāta vēl nav. Jauns likums nepieciešams galvenā iemesla dēļ – līdzšinējais normatīvais regulējums paredz pārāk lielu obligāto eksemplāru skaitu, piemēram, “septiņi eksemplāri no katras grāmatas un brošūras izdevuma” (“Obligāto eksemplāru likums”, 2006, 5. pants). Iepriekšējā likumā šis skaits bija vēl krietni lielāks – 14 eksemplāri (“Poligrāfisko un citu izdevumu”, 1997, 5. pants).

2000. gadā izstrādātajās Eiropas Padomes/*EBLIDA* pamatnostādnēs par bibliotēku tiesību aktiem un politiku Eiropā 4. nodaļā tiek apskatīta obligāto eksemplāru sistēma, tās mērķi un uzdevumi, kā arī ieteikts ievērot “saprātīgu” drukāto izdevumu obligātā eksemplāra skaitu – no trim līdz piecām kopijām, bet grezniem un dārgiem izdevumiem eksemplāru skaitu samazināt (Council of Europe/*EBLIDA*, 2020).

Līdz 2027. gadam paredzēts arī izstrādāt jaunu Bibliotēku likumu un to pavadošos Ministru kabineta noteikumus. Pašlaik tādu ir deviņi. Kā prioritārie, pie kuriem būtu

jāstrādā, minēti trīs no tiem – Bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvi (01.01.2014.), Noteikumi par bibliotēkas darbam nepieciešamo darbinieku skaitu un darbinieku amatu ieņemšanai nepieciešamo izglītību (14.08.2001.) un Nacionālā kopkataloga veidošanas un izmantošanas kārtība (11.08.2001.).

Bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvi stājās spēkā 2006. gada 1. janvārī. Grozījumi izdarīti 2014. gadā, bet tie bija saistīti tikai ar pāreju no latiem uz eiro. Ņemot vērā, kā kopš tā laika ir mainījušās cenas, noteikti nepieciešams jauns finansējuma normatīvu regulējums.

Noteikumi par bibliotēkas darbam nepieciešamo darbinieku skaitu un darbinieku amatu ieņemšanai nepieciešamo izglītību (14.08.2001.) tika pieņemti 2001. gadā, bet tā daļa, kurā noteiktas prasības darbinieku izglītībai, stājās spēkā tikai 2005. gada 1. janvārī. Gan kritēriji darbinieku skaitam (izsniegto iespieddarbu vai citu dokumentu skaita), gan izglītības prasības jau sen vairs neatbilst mūsdienu situācijai un vajadzībām. Ir jau strādājušas vairākas darba grupas, lai šos noteikumus grozītu, bet rezultātu pagaidām nav.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 356 “Nacionālā kopkataloga veidošanas un izmantošanas kārtība” (11.08.2001.) tā arī kopš pieņemšanas laika nav tikuši realizēti.

Bibliotēku nozares normatīvo regulējumu jau sen bija nepieciešams nopietni pārskatīt un sakārtot. Jaunā bibliotēku nozares stratēģija vieš cerības, ka tas reāli tiks izdarīts.

Atslēgvārdi: normatīvais regulējums, obligāto eksemplāru sistēma, Bibliotēku likums, bibliotēku finansējums.

Izmantotie informācijas avoti

Bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvi (Ministru kabineta noteikumi Nr. 415; Izdoti saskaņā ar Bibliotēku likuma 17. panta sesto daļu). <https://likumi.lv/ta/id/54230-biblioteku-darbibai-nepieciešama-finansejuma-normativi>

Bibliotēku likums. (03.05.2022.). <https://likumi.lv/ta/id/48567-biblioteku-likums>

Council of Europe/EBLIDA. (20 January 2000). *Guidelines on Library Legislation and Policy in Europe*. <http://www.eblida.org/Documents/Council-of-Europe-EBLIDA-Guidelines-on-Library-Legislation-and-Policy-in-Europe.pdf>

Kultūrvalsts: Bibliotēku nozares stratēģija 2023–2027 [Nepublicēts dokuments]. (2022).

Noteikumi par bibliotēkas darbam nepieciešamo darbinieku skaitu un darbinieku amatu ieņemšanai nepieciešamo izglītību (Ministru kabineta noteikumi Nr. 371; Izdoti saskaņā ar Bibliotēku likuma 25. panta trešo daļu). (18.08.2001.). <https://likumi.lv/ta/id/53241-noteikumi-par-bibliotekas-darbam-nepieciešamo-darbinieku-skaitu-un-darbinieku-amatu-ienemsanai-nepieciešamo-izglitibu>

Obligāto eksemplāru likums. (20.06.2006.). <https://likumi.lv/ta/id/136682-obligato-eksemplaru-likums>

Poligrāfisko un citu izdevumu bezmaksas obligāto eksemplāru piegādes likums. (16.10.1997.). <https://likumi.lv/ta/id/52153-poligrafisko-un-citu-izdevumu-bezmaksas-obligato-eksemplaru-piegades-likums>

MEDIJPRATĪBA BIBLIOTEKĀRIEM: LATVIJĀ PUBLICĒTO INFORMATĪVO UN IZGLĪTOJOŠO MATERIĀLU ANALĪZE

Baiba Holma

Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Informācijas un
bibliotēku studiju nodaļa, Latvija
E-pasts: baiba.holma@lu.lv

Īss ievads pētījuma problēmā. Medijpratība, tāpat kā citas prasmes, kuras ietver zināšanas un prasmes par informācijas lietošanu (informācijpratība, digitālā prasme u. c.), ir nonākušas bibliotekāru un citu informācijas speciālistu profesionālajā pārziņā. To akcentē gan profesionālās biedrības, gan pierāda veiktie pētījumi. Piemēram, 2022. gadā publicētajā IFLAS Publisko bibliotēku manifestā viena no šo bibliotēku misijām ir raksturota šādi: “Iniciēt, atbalstīt un piedalīties prasmes un veicināt medijprasmes, informācijprasmes un digitālās prasmes visu vecuma grupu iedzīvotājiem informēšanai un demokrātiskas sabiedrības stiprināšanai.” (IFLA & UNESCO, 2022) Pētījumā (Baltic Centre for Media Excellence, 2021; Rotgalvis, 2022), kurā novērtēti medijprasmes veicinātāji, secināts, ka jau šobrīd Latvijas Nacionālā bibliotēka (turpmāk LNB) un bibliotēku tīkls kopumā pieder pie nozīmīgākajām institūcijām Latvijā, kas rūpējas par sabiedrības izglītošanu medijprasmes jautājumos.

Medijprasmes izpratne laika gaitā paplašinās konceptuāli un ietverto kompetenču ziņā (Ločmele, 2022b). 21. gs. 20. gados tiek uzskatīts, ka, lai prasmīgi varētu lietot informācijas resursus un medijus, bez pamatkompetencēm: piekļuves, novērtēšanas un radīšanas, nepieciešama izpratne par dinamiskiem konteksta faktoriem: sabiedrības politiskajiem un ekonomiskajiem procesiem un to ietekmi uz mediju biznesa darbību, mūsdienu tehnoloģiju progresīvajām iespējām informācijas radīšanā un izplatīšanā, dažādām metodēm un rīkiem, kā manipulēt ar informāciju, lai ietekmētu cilvēku emocijas, domāšanu un rīcību, kā arī regulāri trenēta kritiskā domāšana. Lai pārskatāmā veidā apkopotu šīs zināšanas un prasmes, ir izstrādāti dažādi medijprasmes modeļi, kurus var izmantot, lai novērtētu medijprasmes līmeni un organizētu apmācības. Šim pētījumam tika izvēlēts modelis, kas ir paredzēts izglītojamiem medijprasmes un publicēts praktisko vadlīniju izdevumā (Braesel & Karg, 2017). Modeļi veido piecas medijprasmes kompetenču grupas: piekļuve, analīze, radīšana, refleksija un rīcība (Braesel & Karg, 2017).

Būt par medijprasmes bibliotekāru, kura uzdevums ir mediju lietošanas prasmes palīdzēt apgūt iedzīvotājiem, nozīmē regulāri pašam mācīties, kā arī sekot līdzi jaunākajiem

informācijas resursiem. Viena no iespējām, kur saņemt šādu informatīvu un arī izglītojošu atbalstu, ir LNB veidotā Latvijas Bibliotēku portāla (turpmāk Portāla) sadaļa – Medijpratība (Medijpratība, n.d.).

Pētījuma mērķis. Novērtēt medijpratības resursu tipus un tematisko aptvērumu, par kuriem publicēta informācija un kuriem nodrošināta pieejamība Portāla sadaļā Medijpratība (Medijpratība, n.d.) pēdējā gada laikā.

Pētījuma jautājumi. Resursu izpētes rezultātā bija svarīgi iegūt atbildes uz šādiem jautājumiem:

- 1) Kādi ir pieejamo resursi tipi, un kāda ir to funkcionalitāte?
- 2) Kuras medijpratības kompetences aptver pieejamie resursi?
- 3) Kuras medijpratības kompetences ir mazāk un kuras vairāk nodrošinātas ar resursiem?
- 4) Kuri ir bijuši temati, par kuriem visvairāk pieejami resursi pēdējā gada laikā?

Pētījuma gaitas apraksts. No Portāla sadaļas Medijpratība (Medijpratība, n.d.) publicētajām ziņām laika periodā no 17.01.2022. līdz 10.03.2023. tika atlasīti resursi par medijpratību. Atbilstoši kontentanalīzei tie tika analizēti pēc trim pazīmēm: 1) resursa tips, 2) mērķauditorija (izglītojamajam (metodika vai padomi un resursi, kā un ko mācīt) vai izglītojamajam (piem., mācību materiāls); 3) tematiskais aptvērumums (tas iedalīts septiņās kategorijās: pirmās piecas kategorijas veido atsevišķi izdalīta medijpratības kompetences grupa: piekļuve, analīze, radīšana, refleksija un rīcība; tad kategorija – medijpratība kopumā; un visbeidzot – cita ar medijpratību saistīta tematika (piem., medijpratības apguves veicināšana, medijpratības politika u. tml.)).

Galvenie rezultāti. Pētījuma rezultāti sniedz pārskatu par minētajā laika periodā no Portāla pieejamajiem 23 dažādiem medijpratības resursiem. Pēc tipa resursi tika iedalīti piecās kategorijās (iekavās norādīts resursu skaits): A – e-kursi (2), B – mācību līdzekļi, rokasgrāmatas (6), C – informatīvi izglītojoši materiāli (6), D – pētījumi, politikas dokumenti (3), E – semināru materiāli (ieraksti un prezentācijas) (6).

Resursus var raksturot pēc mērķauditorijas: izglītojamajam vai izglītojamam, tomēr jāatzīmē, ka daudzi resursi ir vienlīdz labi noderīgi abām mērķauditorijām. Vairāk resursu ir domāti **izglītojamajam** (bibliotekāram, skolotājam). Tie sniedz idejas un jau gatavus mācību materiālus par medijpratības visām kompetencēm (Latvijas Universitāte. Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2022; UNESCO, 2021) vai arī par konkrētām kompetencēm (piem., datpratību (Ločmele, 2022a), dezinformācijas atpazīšanu (Valsts kanceleja, 2022)). Izglītojamajam noder arī metodiska rakstura materiāli, kuri paredzēti noteiktu lietotāju grupu apmācībai (bērnu, jauniešu, senioru (Latvijas Nacionālā bibliotēka. Bibliotēku attīstības centrs, 2022); informatīvi izglītojoši materiāli (piem., UNESCO, 2019), kā arī divi starptautiski pētījumi (Baltic Centre for Media Excellence, 2021; European Parliament, 2022) par medijpratības apguves nodrošināšanu, organizēšanu un institūcijām, kurām ir būtiska loma medijpratības veicināšanā (piem., (IFLA & UNESCO, 2022)), kā arī medijpratības politiku Somijā (Salomaa & Palsa, 2019). Semināru ierakstos un prezentācijās ir atrodama informācija gan par konkrētu tematu mācīšanu (dezinformācija, medijpratība saistībā ar citām pratībām, medijpratība krīzes

situācijās), gan arī pievērsta uzmanība konkrētu lietotāju grupu apmācībai. **Izglītojamajam** ir pieejami divi kvalitatīvi izstrādāti e-kursi (viens par medijpratību kopumā (IREX, 2022), otrs – par kritisko domāšanu (SkeptiCafe, 2022)), kā arī rokasgrāmata par dezinformācijas atpazīšanu un izdevums par datpratību. Divi resursi ir adresēti konkrētām mērķgrupām: senioriem ir izstrādāta vietne par krāpnieku atpazīšanu (Pirante, 2022), studentiem un skolēniem par atmiņas institūciju informācijas avotiem un šo institūciju devumu medijpratībā (Zelče u. c., 2023).

Analizējot resursus pēc tematikas, to skaitliskais sadalījums ir līdzīgs: astoņi resursi ir par medijpratības veicināšanu, valsts lomu un institūcijām medijpratības apguvē, un astoņi resursi ir par medijpratības novērtēšanu (kritisko domāšanu, dezinformāciju, dziļviltojumiem), un gandrīz tikpat (septiņi) ir mācību līdzekļi un izglītojoši resursi, kas nodrošina medijpratības apguvi kopumā.

Secinājumi. Pēc Portālā regulāri publicētajām ziņām un pieejamajiem resursiem var secināt, ka interese par medijpratību ir augsta un LNB ir aktīva šo prasmju veicināšanā. No Portāla ir pieejams daudzveidīgs resursu piedāvājums: e-kursi; mācību līdzekļi, metodiski līdzekļi, pētījumi, informatīvi izglītojoši materiāli, semināru prezentācijas, ieraksti, kuri noder gan apmācību organizēšanai un nodarbību vadīšanai (īpaši domājot par bērniem, jauniešiem un senioriem), gan pašizglītībai. No medijpratības kompetenču grupām visvairāk resursu ir par informācijas novērtēšanas jautājumiem, kas parāda, ka sabiedrībā notiekošie politiskie procesi, tehnoloģiju jaunākās iespējas prasa pievērst lielāku uzmanību tam, kā attīstīt prasmes dezinformācijas atpazīšanai un kritiskās domāšanas attīstīšanai. Vismazāk resursu ir par mediju un informācijas piekļuves jautājumiem. Salīdzinoši liels ir resursu skaits, kuros ir aplūkoti medijpratības apguves veicināšanas jautājumi sabiedrībā.

Atslēgvārdi: medijpratība, kompetences; medijpratības resursi, Latvijas Bibliotēku portāls.

Izmantotie informācijas avoti

Baltic Centre for Media Excellence. (2021). *Media Literacy Sector Mapping in Georgia, Latvia, Moldova and Ukraine. Latvia. Country Report*. <https://bcme.eu/en/our-work/research/report-media-literacy-sector-mapping-in-georgia-latvia-moldova-and-ukraine-2>

Braesel, S. & Karg, T. (2017). *Media and information literacy: A practical guidebook for trainer*. <https://www.dw.com/downloads/38871690/dwaeditionmilweb.pdf>

European Parliament. (July, 2022). *Media & News Survey 2022*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832>

IFLA & UNESCO. (2022). *IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022*. <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2006/1/IFLA-UNESCO%20Public%20Library%20Manifesto%202022.pdf>

IREX. (2022). *Very Verified: tiešsaistes kurss medijpratībā*. <https://veryverified.eu/lv/home-latviesu-valoda/>

Latvijas Nacionālās bibliotēka. Bibliotēku attīstības centrs. (2022). *Ar viedumu medijpratībā : Padomi bibliotekāriem darbā ar senioriem*. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/33907516.pdf>

- Latvijas Universitāte. Sociālo un politisko pētījumu institūts. (2022). *Esi medijpratīgs!* : Mācību stundu plāni un uzdevumi. https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/aktualitates/2022/Esi_medijpratigs_macibu_stundu_plani_un_uzdevumi_2022.pdf
- Ločmele, K. (2022a). *Datpratība ikdienā*: Viegli lasāms izglītojošs materiāls par datu un statistikas izvērtēšanu. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/33119284.pdf>
- Ločmele, K. (2022b). Young People's Media Literacy: Research and Possibilities of the educational system. No: L. Daniela (ed.). *Human, Technologies and Quality of Education*. Proceedings of Scientific Papers. <https://doi.org/10.22364/htqe.2022.10>
- Medijpratība. (n.d.). *Latvijas Bibliotēku portāls*. <https://www.biblioteka.lv/category/medijpratiba/>
- Pirante, E. (2022). Daži vērtīgi padomi, kurus senioriem atcerēties ikdienā. <http://www.seniorumedijpratiba.lv>
- Rotgalvis, E. (2022). Pētījums: LNB ierindoja Latvijas nozīmīgāko medijpratības veicinātāju vidū. Latvijas Bibliotēku portāls. <https://www.biblioteka.lv/petijums-lnb-ierindoja-latvijas-nozimigako-medijpratibas-veicinataju-vidu/>
- Salomaa, S. & Palsa L. (2019). *Medijpratība Somijā*. <https://norden.lv/lv/aktualitates/publikacijas/medijpratiba-somija/>
- SkeptiCafé. (2022). *Kritiskā domāšana: Bezmaksas e-kurss, kas palīdzēs noorientēties digitālajā pasaulē*. <https://kritiskadomasana.thinkific.com/courses/kritiskadomasana>
- UNESCO. (2021). *Media and information literate citizens: think critically, click wisely!* <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068.locale=en>
- UNESCO. (2019). *Global Framework for Media and Information Literacy Cities (MIL Cities)*. https://en.unesco.org/sites/default/files/global_framework_for_mil_cities.pdf
- Valsts kanceleja. (2022). Rokasgrāmata pret dezinformāciju: atpazīt un pretoties. <https://www.mk.gov.lv/lv/media/14255/download?attachment>
- Zelče, V., Role, I., Rotgalvis, E., Sprūdža, M. (2023). *Atmiņas institūcijas un medijpratība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 28 lpp. https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.szf.lu.lv/Atminas_institucijas_un_medijpratiba.26.01..pdf

LATVIJAS UNIVERSITĀTES AKADĒMISKĀ PERSONĀLA PROFESIONĀLĀS LITERATŪRAS LASĪŠANAS PARADUMI

Māris Pavlovs

Latvijas Universitātes Bibliotēka, Latvija

E-pasts: maris.pavlovs@lu.lv

LU Bibliotēkā esam konstatējuši, ka periodā pēc pandēmijas nav atjaunojusies LU Bibliotēkas apmeklēšanas plūsma un nav tādas sadarbības, kāda ir bijusi iepriekš ar akadēmisko personālu.

Mērķis bija noskaidrot LU akadēmiskā personāla un zinātnisko darbinieku profesionālās literatūras lasīšanas un informācijas avotu izmantošanas paradumus.

Pētījuma datu iegūšana notika no 2023. gada 2. līdz 10. februārim, kad tika izsūtīts e-pasta aicinājums LU akadēmiskajam personālam aizpildīt anketu. Tā bija saite uz anketu, kas tika veidota MS Forms programmā. Aicinājums aizpildīt anketas tika izsūtīts 1165 LU Bibliotēkas lietotājiem ar statusu “akadēmiskais, zinātniskais un administratīvais personāls” un arī 41 lietotājam no LU Bibliotēkas, LU Botāniskā dārza, LU Muzeja un citām institūcijām, kuru darbinieki arī veic pētniecisko darbu vai vada nodarbības. Kopā anketu aizpildīja 199 darbinieki.

No atbildēm uz jautājumu “Cik bieži Jūs lasāt profesionālo literatūru?” saprotam, ka apmēram 85–90 % respondentu profesionālā literatūru šķiet nozīmīga un viņi tai piešķir svarīgu vietu savā laikā – iepazīstoties vismaz vienreiz nedēļā. No citām atbildēm bija tādas, ka zinātnieki lasa neregulāri, jo “lasīšanas intensitāte atkarīga no konkrētā pētniecības darbu posma”.

Cits jautājums bija saistīts ar informācijas avotu valodu, jo LU Bibliotēkai svarīgi saprast, kādā valodā nodrošināt resursus. Angļu valodā lasa visi dabas, tehnoloģiju un medicīnas zinātņu jomas respondenti, un precīzi puse atzīmēja to, ka viņi lasa latviešu valodā. Zinātnieki komentēja, ka latviešu valodu izmanto ļoti maz vai tajā lasa profesionālo literatūru, “kas ar manu specialitāti nav saistīta”. No piedāvātajām valodām respondenti atzīmēja vācu un krievu valodu, kā arī ierakstīja citas: franču, itāļu, norvēģu, portugāļu, spāņu.

Nākamais jautājums bija: “Kādu profesionālo literatūru Jūs lasāt?”, un tika dota izvēle starp periodiskajiem izdevumiem un rakstiem datubāzēs, e-grāmatām, drukātajām grāmatām un nozares tīmekļa resursiem. Visi 74 dabas, tehnoloģiju un medicīnas jomas speciālisti atbildēja, ka viņi lasa nozares periodiskos izdevumus un rakstus no datubāzēm. Zinātnieki norādīja citas atbildes, piemēram, ka lasa tiesu nolēmumus un normatīvos dokumentus, arī audio grāmatas.

No jautājuma “Kā Jūs atlasāt profesionālo literatūru?” atbildēm saprotams, ka gandrīz visi respondenti atzīmējuši variantu: “Profesionālo literatūru meklēju mērķtiecīgi atbilstoši konkrētām tēmām un darba uzdevumiem”. Un ir tie darbinieki, kas izvēlējās tikai šo variantu. Brīvajās atbildēs zinātnieki arī norādīja, ka viņi balstās uz atsaucēm zinātniskajos rakstos vai ir pierakstīti žurnālu jaunumu saņemšanai, vai seko izdevējiem sociālajos tīklos.

Nākamais jautājums “Kādas ir Jūsu prioritātes profesionālās literatūras lasīšanā?”, no kā nav secināmas būtiskas atšķirības starp četriem nolūkiem. Tātad viss, kas saistīts ar studiju procesu, pašmācības ceļu, inovācijām, nozares aktualitātēm, ir jāatspoguļo informācijas avotos, kas ir pieejami zinātniekiem. Turklāt bija arī citas atbildes. Piemēram, pētnieki lasa to, kas ir nepieciešams kādu konkrētu rakstu rakstīšanai vai projektu atskaitei.

No jautājuma “Kādus LU Bibliotēkas pakalpojumus Jūs izmantojat, lai atlasītu kvalitatīvu un Jūsu mērķiem atbilstošu profesionālo literatūru?” atbildēm saprotam, ka tematiskie un jaunieguvumu pārskati ir pirmajā vietā starp atbalsta rīkiem. Tie zinātnieki, kas izmanto nodarbības par informācijas resursu klāstu, ir mazākumā, un it īpaši starp dabas, tehnoloģiju un medicīnas zinātņu jomas speciālistiem. No citiem LU Bibliotēkas pakalpojumiem parasti bija pieminēts tas, ka zinātnieki izmanto meklētāju *PRIMO* un/vai *Kopkatalogu*.

Noslēgumā par informācijas avotu pieejamību LU Bibliotēkā, kas ir apkopojums pēc informācijas avotu piemēriem. Zinātnieku nosauktos avotus pārbaudīja elektroniskajos resursos, *PRIMO* un *Kopkatalogā*, lai noskaidrotu, vai tie ir pieejami citās augstskolu bibliotēkās. Apmēram puse no visiem avotiem, ko izmanto LU akadēmiskais personāls, kurus viņi norādīja šīs aptaujas ietvaros, nav citur atrodamā.

Galvenie secinājumi

LU Bibliotēka pamatoti vairāk nodrošina informācijas avotus angļu valodā, tomēr jāpārskata citas valodas, jo ir interese par šiem resursiem. Latviešu valodā vienkārši jāapgādā ar visu, kas ir atrodamas profesionālajā literatūrā.

Drukātās grāmatas ir nozīmīgi avoti, zinātniskajā aprītē tās izmantojamas kopā ar e-grāmatām.

LU Bibliotēka nodrošina diezgan unikālus informācijas avotus savam akadēmiskajam personālam un pētnieciskajiem darbiniekiem.

Atslēgvārdi: lasīšanas paradumi, profesionālā literatūra, informācijas avoti, akadēmiskais personāls.

TEKSTS UN LASĪŠANA PROFESIONĀLĀS VIDUSSKOLAS JAUNIEŠU SKATĪJUMĀ: GADĪJUMA IZPĒTE

Sandra Cīrule

Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte,
Informācijas un bibliotēku studiju nodaļa, Latvija
E-pasts: sandra.cirule@lu.lv

Ievads pētījuma problēmā

Savulaik pārdomas par lasīšanas pētījumu rezultātu ticamību ir paudusi Austrālijas pētniece izglītības, bibliotēku un rakstpratības jomā Mārgareta Merga (*Margaret K. Merga*), un galvenie kritēriji, kas, viņasprāt, būtu jāņem vērā, ir:

- “pētnieka faktors”, t. i., neviens pētnieks nevar būt ideāls, un subjektīvais moments pētījuma plānošanā ietekmē pētījuma rezultātus;
- “*imperfect nature of research*” jeb pētījumu dabiskie metodoloģiskie, teorētiskie un resursu ierobežojumi;
- “ja nav minēts, tas nenozīmē, ka neeksistē”, t. i., interpretācijā zudušie dati vai arī – visu nekad nevar ne paredzēt, ne ietvert;
- “neaizsniegtās auditorijas”, t. i., neviens pētījums nevar aptvert visu auditoriju, līdz ar to faktisko reālo stāvokli nevar attēlot. M. Merga šo skaidro tā, ka visbiežāk tieši tās auditorijas, kuras vajadzētu pētīt, jo pētījumi varētu viņiem kaut kā palīdzēt, nav sasniedzamas vai arī sasniegtas nevēlas sadarboties. (Merga, 2019)

Tāpat jāņem vērā respondentu profils – noskaņojums, vēlme iesaistīties, “pareizo” atbilžu izvēle, sevis prezentēšana grupā un citi faktori, līdz ar to lasīšanas pētījumu rezultāti vienmēr ir pakļauti interpretācijai un diskusijām.

Pēdējā laikā bieži dzirdamas prognozes, ka jau pārskatāmā nākotnē teksts kā lasīšanas pamats zudīs vai tiks galēji vienkāršots, ka pasaules izziņa un mācību process no tekstuāla kļūs vizuāls, ka lasīšana kā brīvā laika pavadīšanas veids nebūs aktuāls un grāmata kļūs par artefaktu, ko izmantos pētnieki un ekscentriķi. Kādēļ? Parastais arguments: bērni un jaunieši vairs nelasa, tādēļ tas ir tikai paaudžu maiņas jautājums.

Atsaucoties uz 2018. gada PISA (*Programme for International Student Assessment*) pētījuma rezultātiem, var teikt, ka lasīšanas sasniegumi skolēniem Latvijā pazeminās ar katru pētījuma reizi, bet vidējie lasīšanas sasniegumi samazinās arī visās citās OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) valstīs (Izglītības, 2019 a). Tā kā mūsdienās arvien straujāk mainās lasīšanas formāti – digitālo tekstu apjoms pieaug, tad arī PISA lasīšanas testu izveides principi mainās, ietverot daudzveidīgus informācijas avotus un tekstu formātus: jāprot atrast, salīdzināt, pretstatīt un integrēt informāciju dažādos teksta avotos – gan drukātos, gan digitālos (Izglītības, 2019).

Lasītprasmes un lasīšanas nozīmīgums un lasīšana dažādos formātos nepārprotami uzsvēta arī Ministru kabineta noteikumos Nr. 747 “Par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem”:

“[...] uztver, saprot, analizē un interpretē informāciju, jēdzienus, faktus un idejas dažādu formātu un žanru tekstos, izmanto lasītprasmi sevis emocionālai un intelektuālai bagātināšanai.” (Ministru kabinets, 2018).

Bērnu, pusaudžu auditorijas lasīšanas aktivitātes, arī viņu attiecības ar bibliotēku katru gadu savos noslēguma darbu pētījumos iekļauj studenti, bet, manuprāt, ir kāds “neizsniegtās auditorijas” segments: tie ir apmēram 16–19 gadus veci jaunieši, kas no pamatizglītības pāriet uz vidējo izglītību. Realitātē liela daļa šo jauniešu maina skolu, līdz ar to pamet pierasto teritoriju dažādā nozīmē – gan ģimenes vidi, gan pierastās izglītības iestādes vidi, gan savu draugu loku, gan arī kļūst praktiski nesasniedzami savai bērnu dienu bibliotēkai, pie kuras bija pieraduši vai pieradināti.

Otra mazpētīta auditorija ir zēni un viņu attiecības ar lasīšanu. Arī PISA pētījumu rezultātos uzsvērts, ka zēnu lasīšanas kompetencei būtu jāpievērš lielāka uzmanība (Izglītības, 2019 a).

2022. gada rudenī autorei bija iespēja uzrunāt un anketēt pirmo kursu audzēkņus profesionāli tehniskajā vidusskolā, un tā bija lieliska izdevība piekļūt šādai koncentrētai auditorijai, lai noskaidrotu viņu viedokli par lasīšanu.

Pētījuma mērķis

Pētījuma sākotnējais mērķis nebija akadēmisks, bet izglītojošs: aizpildot anketu par lasīšanas tēmu, jauniešiem nāktos domāt, kādu vietu viņu dzīvē ieņem lasīšana, ko uzskata par tekstu, kādi var būt teksta lasīšanas formāti, par daiļliterāturu kā tekstu un par saviem lasīšanas paradumiem, jo anketas jautājumu formulējumos ietvertā informācija rosinātu pārdomas un ļautu izdarīt personīgus secinājumus. Sākotnējais pieņēmums bija, ka daļa jauniešu nebūs par lasīšanu domājuši no šāda skatu punkta un arī nebūs aktīvi asociējuši sevi ar lasītāju, tādēļ var teikt, ka šis pētījums saturēja pašvadītas mācīšanās pamatelementus – “[...] skolēns apzinās sevi kā indivīdu, savas vēlmes, vajadzības un intereses, pārvalda savas emocijas, domas un uzvedību [...]” (Ministru kabinets, 2018), un bija mērķēts uz jaunu zināšanu un atklāsmju sniegšanu respondentiem.

Pētījuma jautājumi

1. Kāda ir konkrētās profesionāli tehniskās vidusskolas pirmo kursu audzēkņu attieksme pret lasīšanu un jautājumiem, kas ar to saistīti?
2. Kāds ir šo jauniešu zināšanu līmenis par tekstu un tā iespējamiem formātiem?
3. Vai jaunieši redz sevi lasītāja lomā, un vai viņiem ir izveidojušies lasīšanas paradumi?

Pētījuma gaitas apraksts

Pētījums veikts 2022. gada novembrī. Anketu izpildīja 60 lauku profesionāli tehniskās vidusskolas pirmo kursu audzēkņi (topošie viesmīlības, ēdināšanas,

lauksaimniecības un datortspēcīalīstī) – meītenes un zēni vecumā no 15 līdz 18 gadiem. Respondentu vidējais vecums – 16,3 gadi. Respondentu grupā bija 65 % zēnu, 35 % meīteņu. Anketēšana notīka pētījuma autorē klātbūtnē. Tātad šajā gadījumā situāciju varēja novērtēt divos līmeņos: anketēšanas rezultātu un pētījuma gaitas novērošanas līmenī.

Anketā bija 12 jautājumi: divi par tekstu, divi par daiļliterāturu, divi par lasīšanas formātiem, seši par respondentā lasīšanas paradumiem un vēlamajiem apstākļiem.

Galvenie rezultāti

Anketēšanas sākumā lielākā daļa respondentu demonstrēja neīnteresētību anketas tematā. Anketas aizpildīšanas gaitā skeptīku skaīts saruka ar katru nākamo jautājumu, bija vērojamas arī pretrunīgi aizpildītas anketas, taču kopumā uz anketas beīgu daļas jautājumiem par lasīšanas paradumiem jaunieši jau bija īnteresēti par to īzteīkties. Tomēr rezultāti rāda, ka 10 % respondentu palīkuši pie vīedokļa, ka nekad nelasa nekādus tekstus.

Kā visībiežāk lasītie teksti minēti ziņas un publikācijas īnternetā (42 %), teksti sociālajos tīklos (13 %) un grāmatas (12 %).

47 % respondentu apgalvoja, ka daiļliterāturu nelasa, 30 % apgalvoja, ka lasa daiļliterāturu, un 23 % atzīmēja, ka lasa daiļliterāturu tikai skolas vajadzībām. 17 % respondentu jautājumā par īcīenītajiem daiļliteratūras žanriem atzīmēja, ka nezīna, kas īr žanrs.

66 % respondentu apgalvoja, ka lasa tikai telefonā vai datorā, 34 % – ka lasa tikai īespiestu tekstu, nevīens respondents neatzīmēja, ka īzmanto speciālās e-grāmatu lasīšanas īerīces (*Kindle* u. c.).

Jauniešiem tīka vaīcāts, vai, vīņuprāt, īespiestu un elektroniskās vīdes tekstu lasīšana īr vīenlīdzīgs process. 38 % jauniešu atbīldēja, ka vīenlīdzīgs, bet 45 % – ka nav vīenlīdzīgs, un līela daļa abu vīedokļu atbalstītāju savas domas pamatoja. Pamatojumi bija dažādi – gan atsaukšanās uz ērtību, gan uz redzes saudzēšanu, gan uz cīlvēku īndīvuālajām īzvīlēm. Vīena no atbīldēm – “lasīšana telefonā līekas neprofesionālāka”. Pārējie atzīmēja atbīldī – “nezīnu”.

Pārejoj pie lasīšanas paradumiem, 40 % jauniešu apgalvoja, ka lasa vakaros, 13 % – ka tikai skolas mācību laikā. 53 % respondentu to labprātāk dara savās mājās. Uz jautājumu “Vai lasīšanai Tev vajag īpašus apstākļus?” 25 % jauniešu atbīld, ka nevajag, bet 20 % – ka vajag, pārējie atbīld, ka nezīna, vai atturas no jautājuma. Visībiežāk nosauktie īpašie apstākļī īr labs apgaīsmojums (25 %), sīltums (12 %), uzkodas (12 %), dzēriens (8 %) un mūzīka fonā (7 %).

Respondenti atzīmējuši, ka lasīšanai visīpīemērotākās pozas īr sēdus (53 %) un guļus (42 %). Lasīšanas laikā respondentīem īr nepīcīešamas līetas jeb rekvīzīti – sega (13 %), spīlvens (8 %), mājdzīvīnieks (8 %) un cīti, taču nevīens kā lasīšanas rekvīzītus neīzvīlējās, pīemēram, grāmatzīmī, zīmuli, pīezīmju papīru.

Pēdējā anketas jautājumā tika jautāts par lasīšanu traucējošiem faktoriem. Galvenie lasīšanas traucēkļi jauniešiem ir troksnis (57 %) un traucējoši cilvēki (12 %), turklāt divas atbildes liek noprast, ka respondentiem ir kauns lasīt citu cilvēku klātbūtnē.

Ne mazāk svarīgi ir arī novērošanas rezultāti, jo tie atklāj, cik nedroši jaunieši jūtas šāda temata pētījumā:

- vismaz 25 % respondentu sākumā cenšas aizpildīt anketu pēc iespējas īsi un ātri un paūž noliedzošu viedokli;
- lielākā daļa zēnu un arī nedaudzas meitenes anketu aizpilda nevīžīgi;
- vismaz 10 % respondentu arī pēc atkārtota paskaidrojuma neizprot anketas aizpildīšanas principus;
- darba gaitā jaunieši apspriežas;
- jo vairāk iedziļinās, jo vairāk svītro sākotnējās noliedzošās atbildes, sāk pārdomāt jautājumus un atbildēt pēc būtības.

Secinājumi

Ar savu gadījuma pētījumu autore vēlas mudināt domāt, kas notiek tālāk, kad skolēni iziet no PISA un līdzīgu pētījumu redzesloka? Kā turpināt atbalstīt viņu attīstību?

Pirmais secinājums ir, ka anketēšana ir laba alternatīva mācību metode, lai liktu izglītojamajiem apstāties un padomāt par anketā ietverto tematu un tā niansēm.

Otrkārt, izzinot jauniešu attieksmi pret lasīšanu, jāņem vērā, ka attieksme ir afektīva vērtība, ko veido daudzi faktori un kas ir grūti izmērāma (Jang & Henretty, 2019). Autores veiktās anketēšanas rezultātus papildina un apstiprina arī 2019. gadā publicēts pētījums "Attieksme pret lasīšanu un pusaudžu daudzveidīgo profilu izpratne" (*Understanding Multiple Profiles of Reading Attitudes among Adolescents*). Šajā pētījumā autori mēģina izmērīt jauno cilvēku attieksmi pret lasīšanu, skatot lasīšanu gan kā mācības, gan izklaidi, un ņem vērā gan drukātos, gan elektroniskos tekstus, lai saprastu – kā jebkuru pusaudzi ievest tekstu pasaulē, jo tas ir viņu tālākattīstības garants. Un kā afektīvos un grūti izmērāmos lasīšanas faktoros autori nosauc attieksmi, motivāciju un pašefektivitāti, kas veidojas pakāpeniski un ilgā laika periodā cilvēka dzīvē (Jang & Henretty 2019).

Treškārt, kā tas ir raksturīgs respondentu pārstāvētajai vecuma grupai, akceptētās sociālās normas, grupas ietekme un sevis uztvere spēcīgi ietekmē izvēli lasīt un lasāmvielas tematisko un formātu izvēli – tas anketēšanas norisē bija ļoti jūtams.

Pēdējais un galvenais secinājums: attieksme pret lasīšanu un lasīšanas vērtība ir atšķirīgas lietas (Jang & Henretty 2019). Emocionālās reakcijas anketēšanas laikā liecina, ka ar jauniešiem par viņu personīgajiem lasīšanas paradumiem ir runāts ļoti maz vai pat nemaz. Un šajā sakarā pētījuma autore vēlas uzsvērt – nepietiek tikai ar didaktiku un lasīšanu kā darbību, ar bērniem un jauniešiem ir jārunā par lasīšanu un jautājumiem, kas ar to saistīti, un tas galvenokārt ir ģimenes, pedagogu un bibliotēku darba speciālistu pienākums.

Atslēgvārdi: teksts, lasīšana, lasīšanas paradumi, jaunieši.

Izmantotie informācijas avoti

- Izglītības un zinātnes ministrija (2019). Biežāk uzdotie jautājumi par PISA 2018. <https://www.izm.gov.lv/lv/media/3433/download>
- Izglītības un zinātnes ministrija (2019 a). Latvija OECD Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā PISA 2018 – pirmie rezultāti un secinājumi. <https://www.izm.gov.lv/lv/media/3427/download>
- Jang, B. G., Henretty, D. (2019). Understanding Multiple Profiles of Reading Attitudes among Adolescents. https://www.researchgate.net/publication/328779990_Understanding_Multiple_Profiles_of_Reading_Attitudes_among_Adolescents
- Merga, K. M. (2019). Reading engagement for Tweens and Teens: What would make them read more? ABC Clio.
- Ministru kabinets (27.11.2018.). Noteikumi Nr. 747. *Par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem*. <https://likumi.lv/ta/id/303768>

GRĀMATIZDEVĒJAM ANSIM GULBIM 150: KĀDA IZDEVUMA PRIEKŠVĒSTURE UN TAPŠANAS GAITA

Viesturs Zanders

Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Informācijas un bibliotēku studiju nodaļa, Latvija
E-pasts: viesturs.zanders@lu.lv

Īss ievads pētījuma problēmā. Humanitārajās zinātnēs, jo īpaši literatūras un zinātnes vēsturē, aizvien tiek izmantotas daudzas izdevēja Anša Gulbja (1873–1936) apgāda publikācijas. Tajā pašā laikā izcilā grāmatizdevēja personība un daudzveidīgā profesionālā darbība līdz šim ir atspoguļota, izmantojot pārsvarā publicētos avotus.

Pētījuma mērķis – ir sniegt ieskatu kādā nerealizētā iecerē (publicēt A. Gulbim veltītu rakstu krājumu 20. gs. 40. gados), pamatot šī izdevuma aktualitāti izdevēja 150. jubilejas gadskārtā, kā arī atklāt virkni problēmjautājumu, ko pašlaik rada šāda avotizdevuma sagatavošana.

Pētījuma gaitas apraksts. Pētījumā izmantots un analizēts galvenokārt A. Gulbja epistolārais mantojums, kas glabājas vairākās atmiņas institūcijās, līdz šim apzinātie dažādos periodikas izdevumos izklaidētie A. Gulbja raksti par aktuāliem procesiem grāmatniecībā un par grāmatniecības vēsturi, kā arī A. Gulbim veltītā izdevuma sagataves materiāli, kas glabājas LU Akadēmiskajā bibliotēkā.

Galvenie rezultāti. A. Gulbja raksti diagnosticē 20. gadsimta pirmās puses grāmatniecības ainu, piedāvā risinājumus grāmatniecības profesionalizācijai un grāmatnieku vides konsolidācijai. A. Gulbja vēstuļu un viņa laikabiedru atmiņu par A. Gulbi komentēta publikācija ne tikai sistematizē jau līdz šim zināmo, bet arī piedāvā ļoti daudz jaunas informācijas, kas nereti koriģē līdzšinējos pieņēmumus par A. Gulbja kā izdevēja un rakstnieka darbību.

Secinājumi. Atsevišķiem apgādiem un izdevējiem veltīti izdevumi ir reti sastopami mūsu grāmatniecībā. Tādēļ to mērķis ir izcelt nozīmīgu nozares pārstāvju, šajā gadījumā Anša Gulbja, profesionālo veikumu nacionālās grāmatniecības un plašākā nozīmē latviešu kultūras attīstībā.

Atslēgvārdi: Ansis Gulbis, latviešu grāmatniecība, Kārlis Egle, epistolārais mantojums, atmiņas.

Izmantotie informācijas avoti

- Egle, K. (1943). Materiāli par Anša Gulbi [ievada teksts nodomātajam izdevumam “Anša Gulbja mūža darbs, 1903–1943”]. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas Retumi (turpmāk LU AB MR), K. Egles f., 712. vien., 4. lp.
- Egle, R. (1944). Anša Gulbja loma latviešu grāmatniecībā. *Latvju Grāmatnieks*, Nr. 1 /2, 2.–5. lpp.
- Grīns, J. (1936). Nav vairs Anša Gulbja... *Daugava*, Nr. 3, 265.–266. lpp.
- Grīnuma, G. (1984). Raiņa draudzības sudrabortajā gaismā: [par A. Gulbja sadarbību ar Raini]. *Literatūra un Māksla*, 14. sept., 16. lpp.; 21. sept., 16. lpp.; 28. sept., 16. lpp., 5. okt., 16. lpp.
- Gulbis, A. (1937). *Kopotī raksti*: pirmais sējums. Anša Gulbja dzīves stāsts. Pasaka par grāmatu. Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis.

LU FILOLOĢIJAS UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTES STUDENTU DIPLOMDARBU (1920–1944) KOLEKCIJA LU BIBLIOTĒKAS KRĀJUMĀ. BALTU FILOLOĢIJAS NODAĻA

Daina Gavare

Latvijas Universitātes Bibliotēka, Latvija

E-pasts: daina.gavare@lu.lv

Latvijas Universitātes (LU) studentu Diplomdarbu kolekcijā (1920–1944) Latvijas Universitātes Bibliotēkas (LUB) krājumā līdz 2023. gadam iekļauti desmit fakultāšu pētnieciskie darbi. Līdz šim kolekcijā apzināti arī 143 Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentu studiju, kandidāta, maģistra darbi un diplomdarbi. Ņemot vērā vēsturisko situāciju Latvijā Otrā pasaules kara laikā un pēc tam padomju varas gados, nebija viegli iegūt informāciju par Filoloģijas un filozofijas fakultāti beigušiem absolventiem. Tika mainīts gan augstskolas nosaukums, gan tajā iegūtā diploma atzīšanas kārtība jaunajā padomju iekārtā, kā arī nepamatoti represēti un atlaisti no darba kā mācībspēki, tā arī studenti. Daudzi no viņiem devās bēgļu gaitās svešumā.

Latvijas Augstskolas pirmajā 1919./1920. mācību gadā Valodnieciski filozofiskajā fakultātē darbojās četras nodaļas: Valodniecības, Vēstures, Filozofijas un Pedagoģijas nodaļa. 1920. gadā jūnijā pēc atgriešanās no Harkivas profesoru Jāni Endzelīnu (1873–1961) ievēlēja par fakultātes dekānu. Tas veicināja fakultātes mācību plānu konkrētīzēšanu un strukturālas pārmaiņas. 1920. gada 18. septembrī tika pieņemts lēmums to pārdēvēt par Filoloģijas un filozofijas fakultāti. Profesors J. Endzelīns 1921./1922. mācību gadā sāka docēt baltu filoloģijas pamatkursu – baltu valodu salīdzināmo gramatiku – un vadīt seminārus baltu valodās. Studijas Baltu filoloģijas nodaļā izvēlējās daudzi studenti. Minimālais studiju laiks bija četri gadi, bet maksimālais studiju ilgums – astoņi gadi. Labākie absolventi tika atstāti fakultātē, lai gatavotos akadēmiskajai darbībai.

Pētījuma mērķis ir apzināt Baltu filoloģijas nodaļas studentu pētnieciskos darbus un to autorus Latvijā un trimdā, kas devuši nozīmīgu ieguldījumu latviešu kultūras un dzimtās valodas saglabāšanā un ar dziļu cieņu savās atmiņās atceras profesoru J. Endzelīnu. Ir saglabājušās smalkā rokrakstā rakstītas profesora piezīmes un novērtējumi izstrādātajiem studiju un kandidātdarbiem – “ļoti sekmīgi”, “sekmīgi” un “labi”. Savukārt Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos glabājas J. Endzelīna rakstītas atsauksmes par studentu darbiem, ieteikuma vēstules un citi dokumenti.

Godinot valodnieku 150. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konferencē “ENDZELĪNS. VALODA. LAIKS” Latvijas Universitātē 2023. gada februārī, latviešu valodas pētnieki īpaši vērsa uzmanību profesora devumam valodniecībā.

Apzinot Baltu filoloģijas nodaļas absolventu turpmāko profesionālo un akadēmisko darbību, lielākā daļa no viņiem konsekventi ievērojuši un norādījuši uz J. Endzelīna izkoptajām latviešu valodas pareizrūnas un rakstības normām savās publikācijās Latvijā publicētajos preses izdevumos, kā arī ārzemēs. Padomju varas gados tas bija grūti īstenojams, vajadzēja pielāgoties jaunās varas prasībām.

Pētījuma pamatjautājumi – ir apzināt, cik no kopējā pētniecības darbu skaita (ap 700) LU Bibliotēkas krājumā ir Baltu filoloģijas nodaļas studentu darbu un kādiem tematiem tie veltīti. Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentu darbu kolekcija ir otra lielākā pēc skaita. No tiem LU Bibliotēkas krājumā šobrīd pieejami 55 Baltu filoloģijas nodaļas studentu darbi, pārējie darbi attiecināmi uz Vēstures, Filozofijas un Pedagoģijas nodaļu.

Izvērtējot LU studentu pētnieciskos darbus pirmspadomju laika periodā (1920–1944), izmantoti LUB krājumā esoši diplomdarbi, kas ir pieejami un atrodas LUB Reto izdevumu un rokrakstu krājumā un ir izmantojami pētniecības nolūkā par konkrētu autoru un tā literārā darba analīzi vai kādu no valodniecības aspektiem. Pētījumā izmantotas publikācijas trimdas preses izdevumos, datubāze “Latvijas Universitātes studenti” un Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti.

Pētnieciskajos darbos Baltu filoloģijas studenti izvēlējušies tematus atbilstoši studiju nozarei – literatūras un valodniecības nozarē. Literatūras nozarē studējošie pievērsušies latviešu autoru literārās daiļrades izpētei – Raiņa, Ausekļa, Augusta Saulieša, Jāņa Akuratera, Jāņa Ezeriņa, Rūdolfa Blaumaņa, Jāņa Ziemeļnieka, Māteru Jura, Antona Austriņa, Apsīšu Jēkaba, Aspazijas un Annas Brigaderes, Jāņa Sudrabkalna, Kārļa Krūzas, Jēkaba Janševska, Kārļa Skalbes un citu autoru darbu galveno tēlu, stila un vispārīgam daiļrades raksturojumam. Vairākos darbos analizēti latviešu tautasdziesmu tēli – Laima un Dievs, literāro pasaku tēli.

Valodniecības nozarē vairākums studējošo pievērsušies dialektoloģijai, pētot dažādu pagastu izlokšnes – Lejasciema, Stendes, Pāles, Ķirbižu, Viļķenes pagasta un Pērkones izlokšni, kā arī vārdnīcu analīzei, piem., Langes vārdnīcas analīzei. Pētījuma gaitā, izmantojot publicētus un npublicētus avotus, iegūta informācija par vairākiem Baltu filoloģijas nodaļas absolventiem, viņu turpmākajām dzīves un darba gaitām, kas raksturo viņu pedagoģisko darbību, strādājot vidējās un augstākās izglītības iestādēs, literāro un akadēmisko darbību – publicējot literārus darbus, monogrāfijas, publicistiskus rakstus un recenzijas par latviešu literatūru un valodniecības jautājumiem. Viņu vidū ir gan vairāk, gan mazāk zināmas personības, kā, piemēram, Aleksis Kalniņš (1908–2000). LU studējis Baltu filoloģijas nodaļas valodniecības nozarē no 1926. līdz 1935. gadam. Izstrādājis divus darbus – studiju darbu “Nominālie salikteņi latviešu tautas dziesmās” (1932) un diplomdarbu “Langes vārdnīca” (1935). 1951. gadā izceļojis uz ASV, pēc vairāk nekā 20 gadu darba fabrikā Nabisko A. Kalniņš pievērsās latviešu valodai un tās pareizam lietojumam ārzemēs dzīvojošo latviešu vidē, publicējot vairākus rakstus par latviešu valodu.

Kārlis Draviņš (1901–1991) – letonists, dialektologs, latviešu valodas un literatūras vēsturnieks, literāts un novadpētnieks LU studējis no 1928. līdz 1938. gadam, izstrādājis

kandidātdarbu “Stendes vietu vārdi” (1938). Kopā ar dzīvesbiedri Veltu Rūķi-Dra-
viņu, arī Baltu filoloģijas nodaļas absolventi, devies bēgļu gaitās uz Zviedriju. Dzīvojot
Lundā, K. Draviņš iesaistās Lundas Universitātes slāvu un baltu katedras darbā līdz pat
aiziešanai pensijā. Monogrāfija “Kurzemē aizgājušos laikos” (2000) ir viens no apjomī-
gākajiem mūža darbiem par Stendes novadu.

Milda Lūcija Murele (dzim. Bitīte) (1914–2004) LU studējusi no 1931. līdz
1937. gadam, izstrādājusi kandidātdarbu “Gara dzīve J. Akuratera prozas darbos”
(1939). Mūžs veltīts latviešu valodas un literatūras skolotājas darbam dažādās Latvijas
novadu skolās, par ko pateicīgi daudzi viņas audzēkņi, jo skolotāja iemācīja ne tikai
valodu, bet arī pašapziņu.

Antoņina Millere (dzim. Barkāns) (1913–1998) LU studējusi no 1937. līdz
1943. gadam un iesniegusi studiju darbu “R. Blaumaņa lirika” (1943). Pēc LU beigšanas
emigrē uz ASV, dzīvo Ņujorkā, ir latviešu valodas lektore Stenforda Universitātē. Lai
saglabātu un nodotu zināšanas par latviešu valodas gramatiku, rakstību un pareizrunu
nākamajai trimdas paaudzei, A. Millere 1979. gadā pati sastāda un izdod mācību grā-
matu “Latvian Language”, publicējusi rakstus par Jāni Endzelīnu un Kārli Mīlenbahu,
par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm.

Profesors Jānis Endzelīns ar savu neatlaidību un precizitāti bija paraugs gan Latvijā,
gan trimdā dzīvojošiem Baltu filoloģijas nodaļas absolventiem. Viņus visus profesors
dziļi ietekmēja ar savām lekcijām un aicinājumu vākt tautas, īpaši jau sava novada, gara
mantas, izprast, cienīt un milēt dzimto valodu neatkarīgi no blakus esošajām valodām.

Atslēgvārdi: baltu filoloģija, diplomdarbi, latviešu literatūra, Latvijas Universitātes
Bibliotēkas krājums, Latvijas Universitātes vēsture, studentu pētnieciskie darbi, valod-
niecība.

Izmantotie informācijas avoti

- Adamovičs, L., Auškāps, J., & Straubergs, K. (red.). (1939). *Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939*. 1. d.: *Vēsturiskas un statistiskas ziņas par Universitāti un tās fakultātēm*. [Rīga]: Latvijas Universitāte. Izgūts no <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31827>
- Cīrulle, Alīda. (1986). Aleksis Kalniņš. Mūsu pareizrakstība un pareizrakstības vārdnīcas. *Universitas*, Nr. 58, 69. lpp.
- Hausmanis, Viktors (atb. red.). (1992). *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1992.
- Kušķis, Jānis. (2001). Simts gadu Kārlim Draviņam. *Akadēmiskā Dzīve*, Nr. 41, 109.–112. lpp.
- Latvijas Valsts vēstures institūts. (2010). *Latvijas Universitātes studentu datubāze*. Izgūts no <http://www.archiv.org.lv/studenti/index.php?id=2>
- Literatura. LV (2023). Kārlis Draviņš. Izgūts no <https://www.literatura.lv/lv/person/Karlis-Dravins/872784>
- [Murele, Milda.] (1999). Ordeņa kavaliers Milda Murele. Par sevi, par dzīvi. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 229/230, 6. lpp.
- Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. f. Latvijas Valsts universitāte, 1. apr., 10493. lieta
- Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. f. Latvijas Valsts universitāte, 1. apr., 12328. lieta.
- Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. f. Latvijas Valsts universitāte, 1. apr., 16514. lieta.
- Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. f. Latvijas Valsts universitāte, 1. apr., 21355. lieta.

EKONOMISTA N. KOHANOVSKA KOLEKCIJA – LIELĀKAIS PĒCKARA GADU DĀVINĀJUMS LU BIBLIOTĒKAI

Ilga Mantiniece

Latvijas Universitātes Bibliotēka, Latvija

E-pasts: ilga.mantiniece@lu.lv

LU Bibliotēkas vēsturisko kolekciju klāstā ir unikāla, bet reti pieminēta tematiskā privātkolekcija, ar kuru bibliotēkas krājums papildinājās 1961. gadā – divdesmitajos gados Latvijas Universitātē strādājušā privātdocenta Nikolaja Kohanovska ekonomikas literatūras privātbibliotēka. Tā bija pārāk vērtīga, lai augstskolas bibliotēka noraidītu piedāvāto dāvinājumu no kādreizējā pretējas ideoloģijas mācībspēka. Šis krājums tomēr netika īpaši popularizēts plašākā sabiedrībā, vien tika uzsvērti tajā atrodamie politekonomijas klasiķu pirmizdevumi un citi retumi. Plauktos nonāca vairāk nekā 1700 sējumu, lai gan daļa no padomju ideoloģijai nepieņemamiem izdevumiem pārceļoja uz specfonda. Kopumā kolekciju raksturo gandrīz visas klasiskās ekonomikas literatūras esamība līdz ar vērtīgākajiem specifisku nozaru izdevumiem. Tik plašu materiālu dažādo ekonomikas teoriju un ekonomikas vēstures izpētei nepiedāvā neviena cita Latvijas bibliotēka.

Pētījuma mērķis ir pakārtots galvenajam vadmotīvam – LU Bibliotēkas rīcībā esošo kolekciju popularizēšanai, šajā reizē izvēloties veikt izpēti par plašāko ekonomikas tematikai veltītas literatūras dāvinājuma kopumu Bibliotēkā, kā arī šīs privātkolekcijas bijušo īpašnieku – LU mācībspēku.

Pētījuma laikā prioritāri tika pievērsta uzmanība jautājumam par kolekcijas saturisko aspektu, pakārtoti izsekojot tās vēsturiskajam veidošanās procesam un skatot to kontekstā ar īpašnieka N. Kohanovska dzīves likločiem un laikmeta notikumiem.

Kādreizējā LU privātdocenta N. Kohanovska ekonomikas literatūras kolekcijas saturiskā aspekta izpētē tika izmantota datu statistiskās analīzes metode datu apkopošanai, attēlojot tos sektoru un kolonnu diagrammās. Sektoru diagrammas sniedz priekšstatu par procentuālajām attiecībām pēc nozaru principa (ekonomika, sociālās zinātnes, tiesības, citas nozares) un izdevuma valodas (vācu, angļu, krievu, franču, itāļu, citas). Kolonnu diagrammās attēlots, kādās attiecībās veidojas kolekcijas grāmatu skaitliskais daudzums pēc izdošanas gadiem gradācijā pa desmitgadēm no 18. gadsimta sākuma līdz 20. gadsimta vidum, maksimumu veidojot 20. gadsimta pirmajā desmitgadē.

Paralēli kolekcijas praktiskajai bibliogrāfiskajai apstrādei – retrospektīvajai konversijai – tika pievērsta uzmanība privātkolekcijas specifiskajām iezīmēm: zīmogiem, ierakstiem, īpašnieka darbam ar tekstu viņa tolaik personiskajās grāmatās, veicot tajās

pasvītrojums, dažādas atzīmes, pierakstot komentārus, ievietojot atsevišķas piezīmju lapiņas. Tas viss deva papildu informāciju par īpašnieka personību un erudīciju, par padziļinātu interesi kādā jautājumā konkrētā laika periodā. Šādas norādes deva gan fik-sētais datums konkrētā izdevuma iegūšanai īpašumā, gan izvēlēta piezīmju valoda, gan grāmatas nolietotības pakāpe u. tml.

Pētījuma gaitā tika izmantotas un kombinētas dažādas pētišanas metodes – gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās (datu statistiskā analīze, dokumentu izpēte biogrāfiskā aspekta papildinājumam u. tml.). Rezultātā tika iegūts visaptverošs pārskats par konkrētās kolekcijas nozīmīgumu un plašām izmantošanas iespējām studiju un pētniecības darbam.

Te piedāvāta gandrīz visa ekonomikas klasika, kā arī plaša profila apkopojošā tipa izdevumi un darbi, kas sniedz ieskatu kādā šaurākā aspektā. Daļai šo materiālu retrospektīvās konversijas gaitā kataloga ierakstā pievienotas elektroniskās saites uz globālajā tīmeklī atrodamu digitalizētu versiju. Daudzos gadījumos tās atrastas kādā no pasaules bibliotēku reto izdevumu kolekciju katalogiem, kas liecina par izdevuma patiesu vērtīgumu. Savukārt LU Bibliotēkā glabātajos eksemplāros nereti ir atrodamas to īpašnieka N. Kohanovska dažādas piezīmes pie teksta vai izcēlumi tekstā, kas ir sava veida pievienotā vērtība.

Izdevumi no šīs kolekcijas iesakāmi izmantošanai pētniecības darbam ekonomiskās domas attīstības vēstures jautājumos un dažādu ekonomikas teoriju autoru darbu dziļākai iepazīšanai. Ekonomiskās domas vēstures izpēte palīdz attīstīt kritisku attieksmi pret dažādām ekonomikas pieejām, un tāda bija arī N. Kohanovska kā ekonomista pār-liecība.

Atslēgvārdi: ekonomika, ekonomists Nikolajs Kohanovskis, LU Bibliotēkas kolekcijas.

Izmantotie informācijas avoti

- Apinīte, V. (2000). Jubileja nepelnīti aizmirstam mācībspēkam. *Universitātes Avīze*, Nr. 7 (2000), 3. lpp.
- Dunsdorfs, E. (1970). Latvijas Universitātes Tautsaimniecības nodaļa. *Universitas*, Nr. 26, 16.–20. lpp.
- Karma, T. (1961). Dāvana bibliotēkai. *Rīgas Balss*, Nr. 43 (20.02.1961.), 4. lpp.
- Karma, T. (1961). Doc. N. Kohanovska dāvana. *Padomju Students*, Nr. 3 (11.02.1961.), 2. lpp.
- Latvijas Universitāte (1929). *Latvijas Ūniversitāte: 1919–1929*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Latvijas Universitāte (1939). *Latvijas Universitāte divdesmit gados: 1919–1939*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Latvijas Universitātes Bibliotēka. *Latvijas Universitātes Centrālās bibliotēkas inventāra grāmatas: 1961., A 1961., Ret1961., 1962.* (nepublicēti materiāli).
- Latvijas Universitātes Bibliotēka. *Nepublicētie materiāli no LU Bibliotēkas arhīva Reto grāmatu un rokrakstu krājumā : atskaites, pārskati, ziņojumi par 1961.–1962. gadu.*
- Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 7427. f., 13. apr., 83. lieta.
- Latvijas Vēstures arhīvs, 1340. f., 15. apr., 31. lieta.
- Zaļais, A. (1992). Mani studiju gadi. *Treji Vārti*, Nr. 148, 67.–70. lpp.
- Zigmunde, A. (2016). LU privātdocenta Nikolaja Kohanovska dzīve un darbība Latvijā (1923–1966). *Latvijas Universitātes Raksti*, 814. sēj., 162.–168. lpp.